

Utvärderingens elementa

Evert Vedung

Prof emeritus i statsvetenskap ssk bostadspolitik
Uppsala universitet, Inst f bostads- och urbanforskning
samt Statsvetenskapliga institutionen

Svenska utvärderingsföreningen
Hilton Stockholm Slussen, 18 okt 2017

Ni får gärna använda dessa ppt-er. Men var noga med att ge referens. Så här:
I texten: Vedung 20171018

*I referenslistan: Vedung, Evert, 20171018, Utvärderingens elementa, Uppsala:
Evert Vedung's privata arkiv, ppt-er.*

aEVLektionerTalAllaSvenskaEngelska/08_2017/2017-11aSVUFFöreläsning18okt/Elementa_UtvDef-Inventteori-Modeller_11A_60Bilder

Evert Vedung: kontaktuppgifter

Adress hem:

Ymergatan 14, 1 tr, 753 25 Uppsala

Mobiltelefon: 070 4401315

Epost: evert.vedung@ibf.uu.se

Adress kontor:

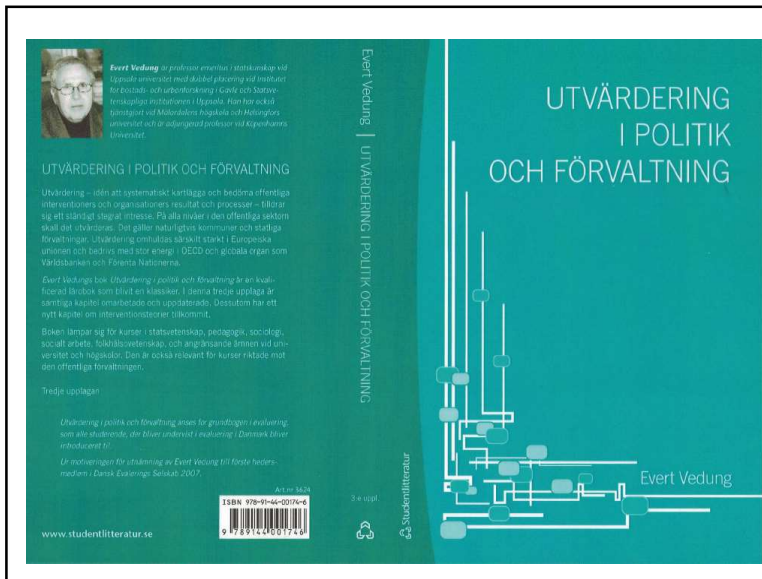
Uppsala universitet, Inst f bostads- o urbanforskning (IBF)

Box 514

751 20 Uppsala

Telefon: +46 18 4716500

2

Vedung, Evert, 2013,
*Utvärdering i politik och förvaltning, upplaga 3, Lund:
Studentlitteratur*

Kap 1 Vad ordet "utvärdering" betyder

Kap 3 Interventionsteorier som utv-redskap, sid 45-67

Kap 4, 5, 6 Utvärderingsmodeller

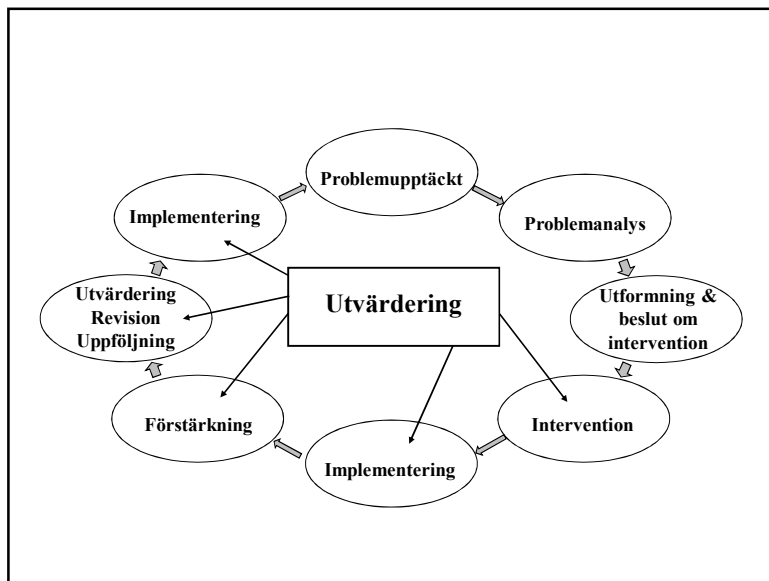
Kap 14 Utvärderingars användning och nytta, sid 255-283

(Implementering av insikter från utvärdering)

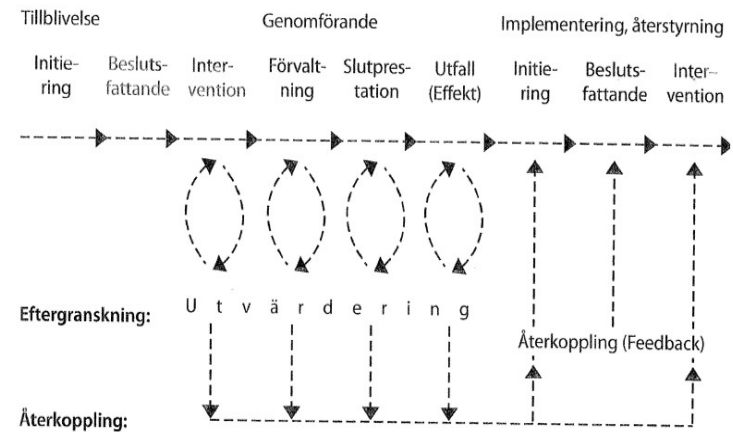
Vedung, Evert & Dahlberg, Magnus, 2013
Demokrati och brukarutvärdering, upplaga 2, Lund:
 Studentlitteratur

Kap 5 Verktøyet interventionsteori, sid 75-93
 Fallet Örebro preventionsprogram

Utvärderingens roll enligt flerskiktsmodellen

Interventionsprocess:

Utvärdering = def.

Noggrann bedömning

i efterhand av

utfall, slutprestationer, förvaltning och
beslutsinnehåll samt organisering av

offentliga interventioner,

vilken avses spela en roll

i praktiska beslutssituationer

9

Interventionsteori som verktyg i utvärdering

Illustrera grundbegrepp som

intervention, implementering, slutprestation (output)
slutmottagare (målgrupp, addressees, targets), utfall
(outcome)

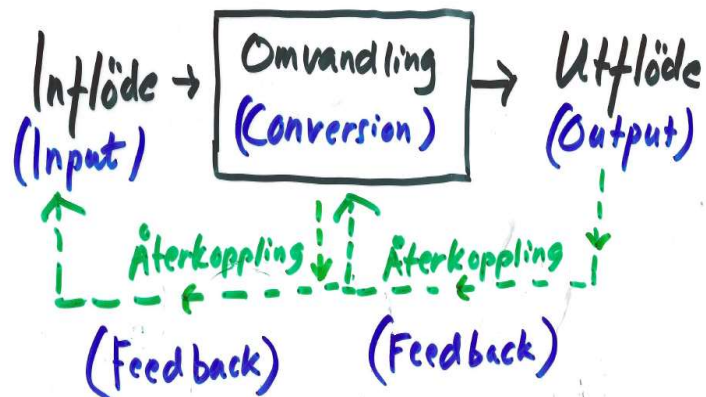
Fallet:

Örebro preventionsprogram

10

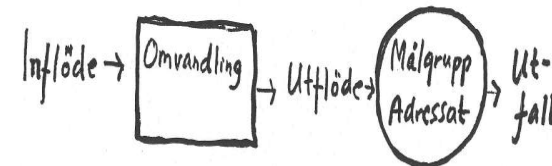
Interventionsteori som verktyg i utvärdering

Den enkla systemmodellen

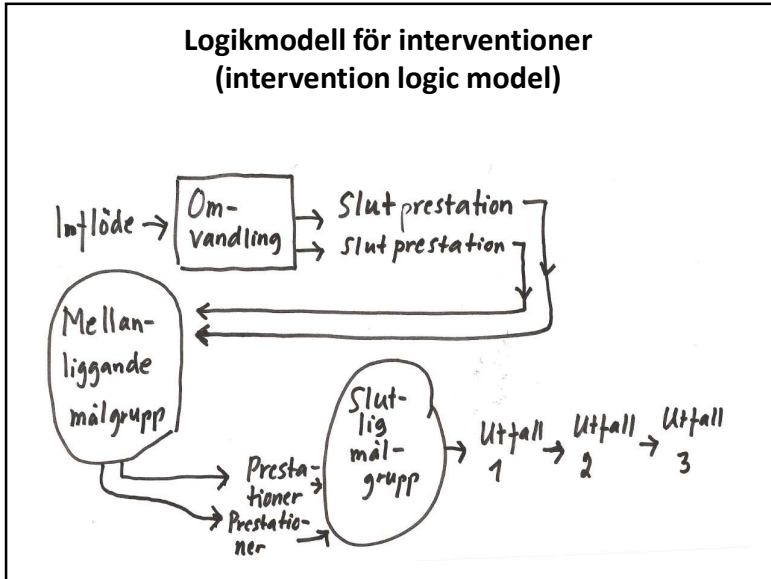
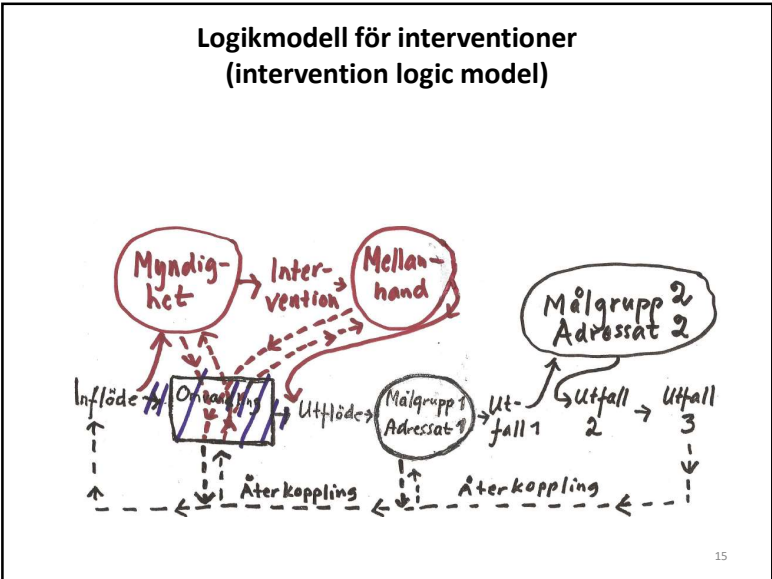
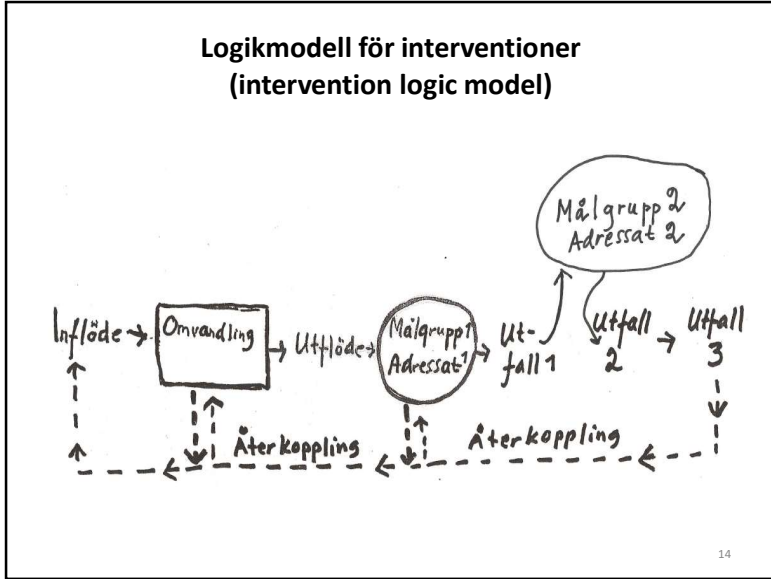
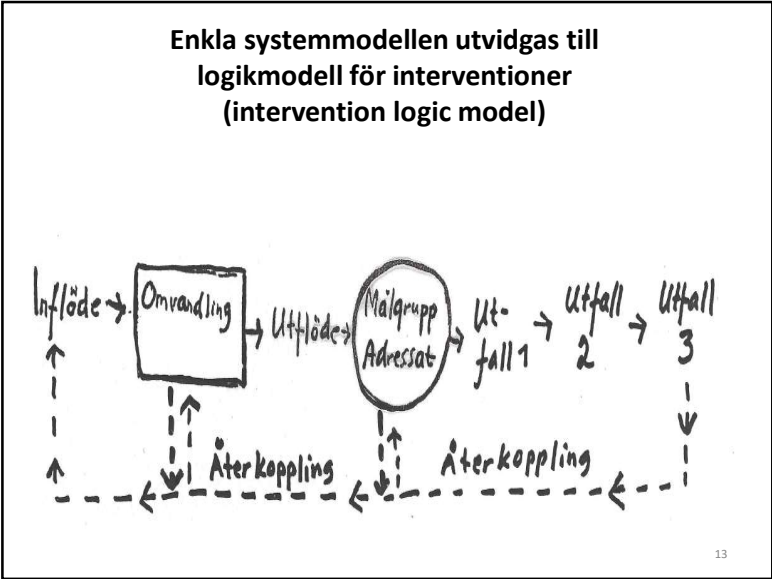

Enkla systemmodellen utvidgas till logikmodell för
interventioner (intervention logic model)

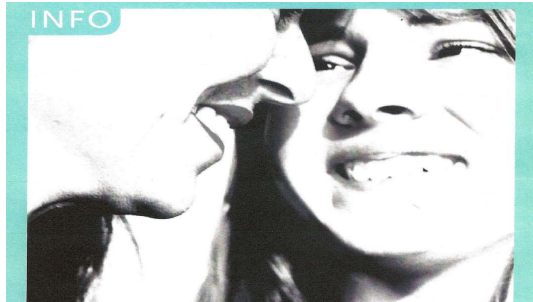
Logikmodellen = inte en interventionsteori
Logikmodellen = ett verktyg för att rekonstruera int-teorier

12

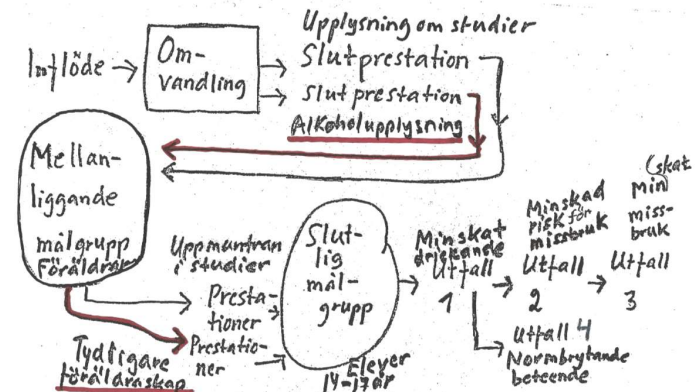

Örebro preventionsprogram. En evidensbaserad föräldramötesmetod med syfte att förebygga tidig alkoholdebut, berusningsdrickande och normbrott

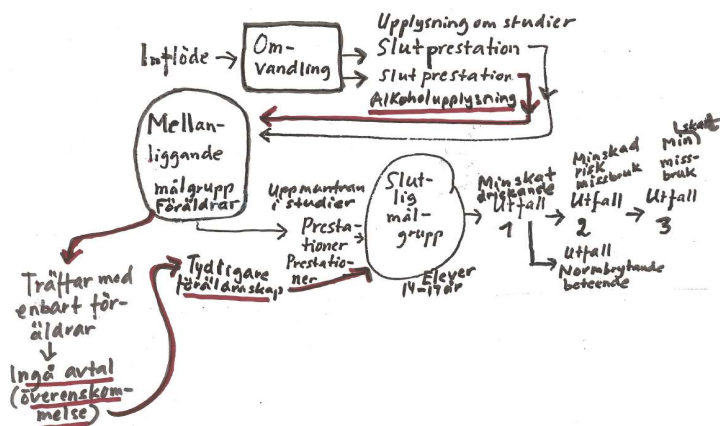

17

Interventionsteori 1 för Örebro preventionsprogram

Interventionsteori 2 för Örebro Preventionsprogram

Datinsamlingsmetoder

I DOKUMENTMETODER

- 1 Insamling av offentligt tryck, myndigheters redovisningar, otryckta pm, befintliga personakter (journaler, betyg, eng. records), gjorda utvärderingar
- 2 Befintlig statistik

II FRÅGEMETODER (INTERROGATIVA METODER)

- 1 Intervju, med enskilda eller i grupp
- 2 Enkät
- 3 Beställda dagböcker, andra noteringar

Datainsamlingsmetoder

III OBSERVATIONSMETODER

- 1 Direkt observation (blotta ögat, kamera, flyg, satellit)
 - a Annonserad i förväg, framträder öppet
 - b Oanmäld, inte tala om vem man är, att man är där
- 2 Deltagande observation
- 3 Wallrafferi

Kombinationer

Triangulering

Hur kan den rekonstruerade int.teorin användas?

- 1 Bilden enbart ger underlag för beslut att **stoppa här och avbryta utvärderandet**; man kan redan nu besluta om **konkreta insatser** t.ex. för att stärka implementeringen (= gm beprövad erfarenhet)

Hur kan den rekonstruerade int.teorin användas?

- 2 Bilden enbart (utan fortsatt utvärderande) kan **bredda och fördjupa** berörda aktörers insikter i styrningen
- 3 Bilden enbart (utan fortsatt utvärderande) leder till **diskussioner** om styrningen
En del argumenterar emot, andra för tolkningen
- 4 Bilden enbart ger utgångspunkt för **generella reflexioner** om styrningen
- 5 Bilden enbart ger utgångspunkt för att kontrastera mot **forskningsläget**

Hur kan den rekonstruerade int.teorin användas?

- 6 Bilden ger stöd vid **planering** av kommande **enkel uppföljning och utvärdering**
- 7 Bilden ger vägledning att utföra **fältarbete** i såväl enkel uppföljning som utvärdering
- 8 Schema för att avgöra var det behövs **indikatorer**
- 9 Schema för systematisk **datainsamling** på **dessa indikatorer** som underlag för enkel uppföljning och (indirekt) utvärdering

Hur kan den rekonstruerade int.teorin användas?

10 Verktyg för analys av effekter i utfall gm processpåring (process tracing)

25

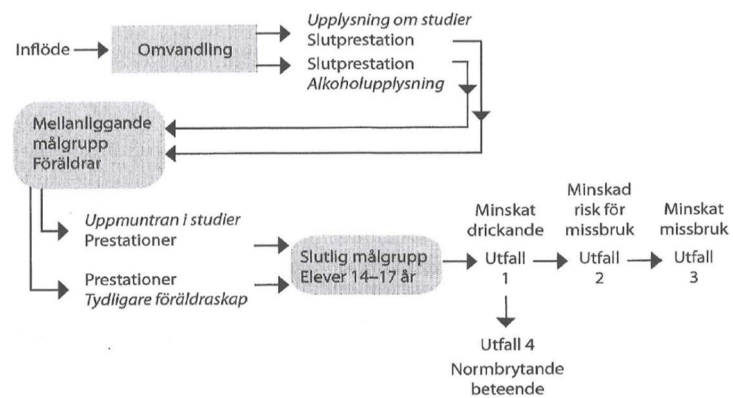
Interventionsteori 1 f Örebro preventionsprogram

I vilka led behövs dokumentation enligt interventionsteori 1?

1. Vilka föräldrar deltar i skolans föräldramöten?
2. Vilka föräldrar stannar hela mötet ut?
3. Vilka barn har dessa föräldrar?
4. Vilka föräldrar deltar inte i skolans föräldramöten?
5. Vilka barn har dessa föräldrar?

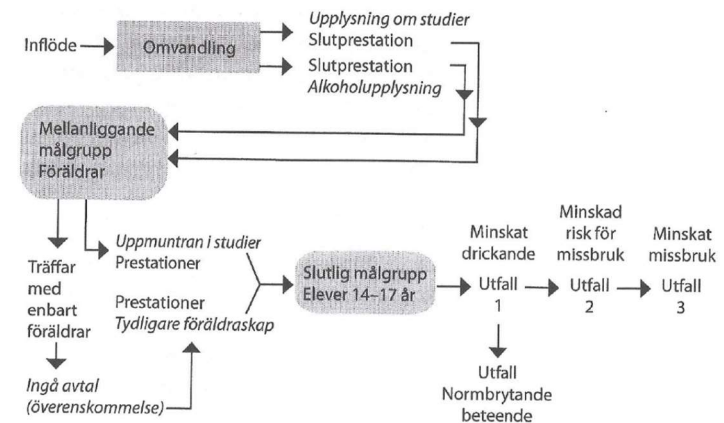
26

Örebro preventionsprogram

27

Örebro preventionsprogram

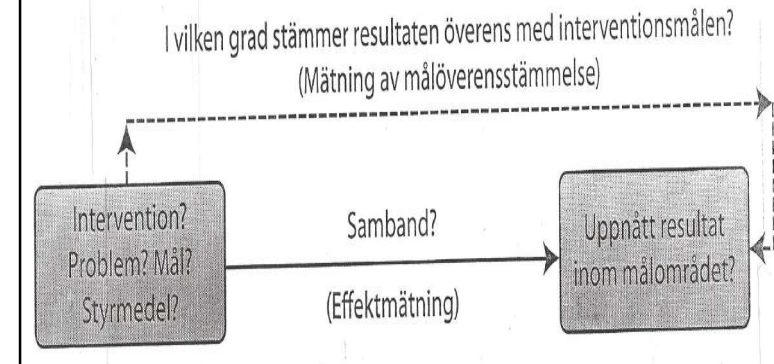
28

Utvärderingsmodeller

- **Måluppfyllelsemodellen**
- **Bieffektsmodellen**
- **Relevansmodellen**
- **Brukarmodellen**
- **Intressentmodellen**
- **Kollegebedömning—Självvärdering**
- **Kostnadsmodellen**
- **Produktivitetsmodellen**
- **Effektivitetsmodellen**

29

Måluppfyllelsemodellen

30

Måluppfyllelsemodellen

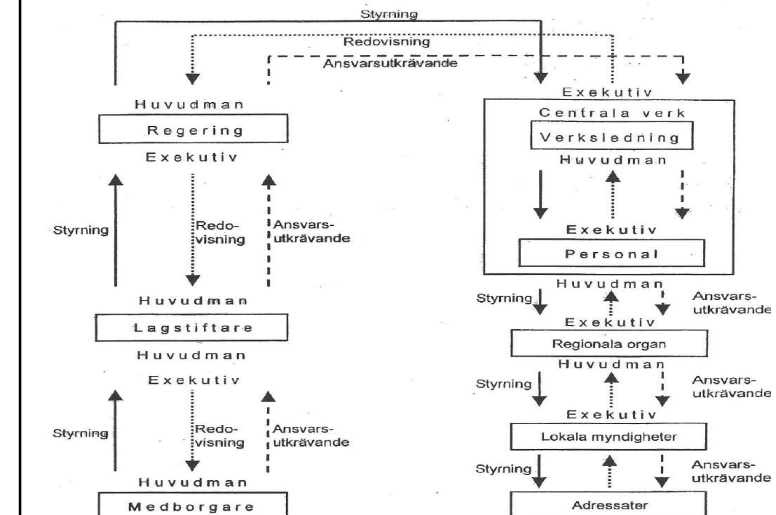
STYRKA:

- **PARLAMENTARISKA STYRKEDJAN**

SVAGHETER:

- **KOSTNADER NEGLIGERAS**
- **OKLARA PROGRAMMÅL**
 - Mångtydighet
 - Vaghet
 - Målkataloger
- **NEGLIGERAR BIEFFEKTER**

Parlamentariska styrkedjan

Skogsvårdslagen 1979: målkatalog

I samband med varje större reform redovisas regelmässigt en hel uppsättning mål. Visserligen kan ett av dem pekats ut som huvudmålet men samtidigt framhålls att det skall vägas mot alla de andra, kanske potentiellt motstridande målen utan att det exakt sägs hur vägningen skall gå till. Portalparagrafen i 1979 års svenska skogsvårdslag (SFS 1979:429) innehöll en sådan oförlöst målkonflikt mellan virkesproduktion och naturvårdshänsyn. Texten lød:

Skogsmark med dess skog skall genom lämpligt utnyttjande av markens virkesproducerande förmåga skötas så att den varaktigt ger en hög och värdefull virkesavkastning. Vid skötseln skall hänsyn tas till naturvårdens och andra allmänna intressen.

I skogsstyrelsens förordning (SKSFS 1986:6) utvecklades naturvårdens och andra allmänna intressen ytterligare:

Skogsbruket skall bedrivas med hänsyn till skogens betydelse för växter och djur, för vattenbalans och lokalklimat samt för friluftsliv och rekreation. Hänsyn skall tas till värdefull kulturmiljö och landskapsbild.

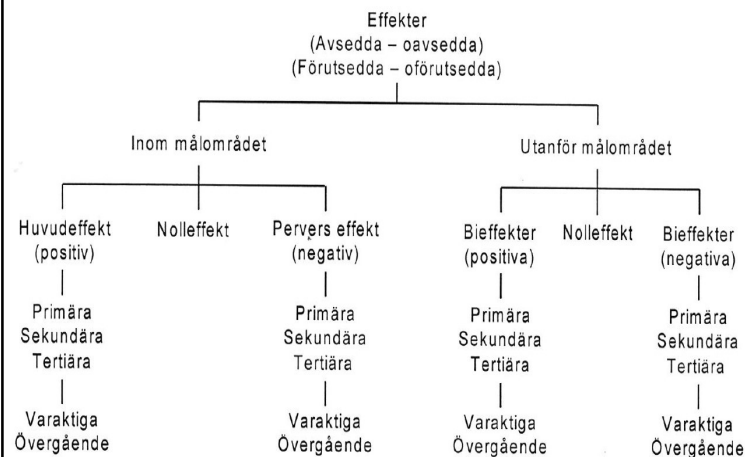
Kontrafinalitet

Det finns en stor diskussion i socialvetenskaplig litteratur om *kontrafinalitet* eller oavsiktliga effekter. Filosofen Karl R Popper har kraftfullt hävdats att perversa effekter och bieffekter utgör samhällsvetenskapernas centrala problem. I sin bok *Conjectures and Refutations* skriver Popper (1974:124):

It is one of the striking things about social life that *nothing ever comes off exactly as intended*. Things always turn out a little bit differently. We hardly ever produce in social life precisely the effect that we wish to produce, and we usually get things that we do not want into the bargain. Of course, we act with certain aims in mind; but apart from these aims (which we may or may not really achieve) there are always certain unwanted consequences of our actions; and usually these unwanted consequences cannot be eliminated. To explain why they cannot be eliminated is the major task of social theory.¹

En annan samhällsvetare som intresserat sig för oförutsedda effekter är Robert K. Merton. Oförutsedda var för honom alla konsekvenser av organiserat och oorganiserat handlande, som avvek från den handlandes förmenta syfte. Mertons term *”latenta dysfunktioner”* täckte negativa konsekvenser, som varken var avsedda eller förutsedda. Merton (1957:66) hävdade med kraft att *”the distinctive intellectual*

Effekter, bieffekter: en typologi

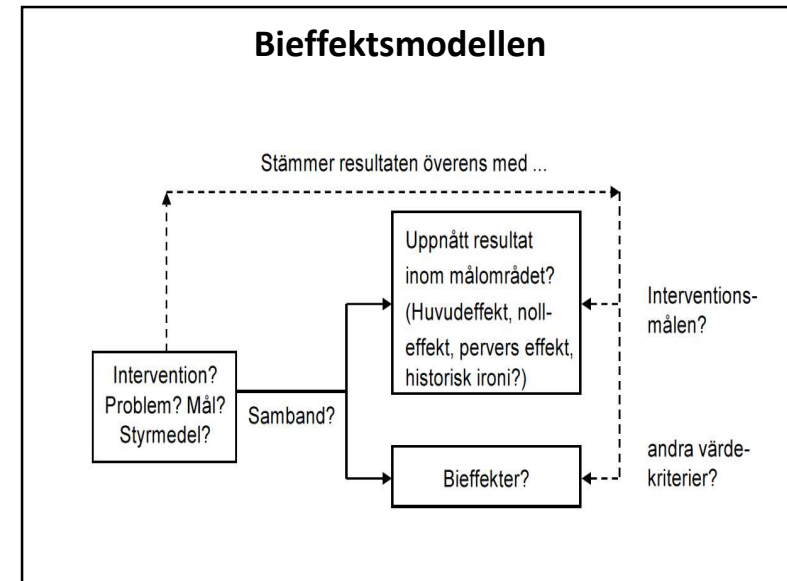

Brukarorienterad utvärdering

DN 8 Jan 2004

	Antal besökare 2003	Förändring sedan 2002	
Skansen (inkl Skånska gruvan)	1 343 310	-38 543	⊖
Vasamuseet	783 246	36 091	⊕
Riksmuseet	709 217	-60 783	⊖
varav Cosmonova	414 126	-50 874	⊖
Junibacken	330 000	-30 000	⊖
Stadshuset *	313 988	-22 741	⊖
Nationalmuseum	229 144	-138 742	⊖
Nordiska museet	175 682	2 081	⊕
Tekniska museet	166 172	6 700	⊕
Moderna museet **	156 933	120 464	⊕
Stadsmuseet	137 105	-50 116	⊖
Waldemarsudde	126 252	-21 411	⊖
Postmuseum	121 027	-6 419	⊖
Liljevalchs	119 345	12 253	⊕
Etnografiska museet	112 000	18 043	⊕
Livrstkammaren	111 500	-3 752	⊖
Millesgården	110 989	4 548	⊕
Historiska museet	93 576	-56 760	⊖
Medeltidsmuseet	66 652	-11 088	⊖
Spårvägmuseet	48 765	4 713	⊕
Hallwylska museet	47 793	-364	⊖
Sjöhistoriska museet	44 085	-1 735	⊖
Vin&Sprithistoriska museet	17 852	-5 170	⊖

37

Energisparande: Nolleffekter, perversa effekter, bieffekter

1 Avsedd huvudeffekt	Minskad energianvändning
2 Nolleffekt inom målområdet	Minskad energianvändning gm att stödet ges till aktörer, som ändå skulle ha vidtagit åtgärder (dödviktseffekt, gratispassagerare)
3 Pervers effekt inom målområdet	Ökad energianvändning på längre sikt gm att besparande tillägsutrustning konserverar äldre teknik längre än eljest
4 Positiva bieffekter	Förbättrad arbetsmiljö genom mindre golvdrag o. d. Vattenbesparing Minskade drifts- och underhållskostnader Genom arbetet på ansökan om bidrag kom man på andra effektiveringsprogram, som också kunnat genomföras
5 Negativa bieffekter	Firmor anställer subventionerad arbetskraft i stället för icke-subventionerad (substitutionseffekt) Firmor med offentligt stöd konkurrerar ut firmor utan sådant stöd (förskjutningseffekt, "displacement effect") Adressater göds med statliga bidrag som inte ger effekt Olägenheter vid ombyggnad och installation hindrar kärnverksamheten Stigande priser på energihushållningsutrustning Kapitalförstöring genom att utrustning byts tidigare än eljest
6 Andra bieffekter	Mer makt åt statens energimyndighet

39

Brukare

Synonymer: klient, adressat, deltagare, slutmottagare, målgrupp

Sektorsspecifika uttryck:
patient, elev, fänge (fångvård), läntagare (bibliotek), besökare (nationalpark, konstmuseum), publik (symfoniorkester), socialhjälpstagare, flykting, uppfinnare (patentlagstiftning)

Brukarstyrning

- Brukare (boende, studerande, patienter, bokläsare, nationalparksbesökare) får sitta med i styrelser, nämnder eller i rådgivande grupper (Hirschman: voice)
- Brukare får välja mellan serviceproducenter = minst två = "Kundval" (Hirschman: exit)

41

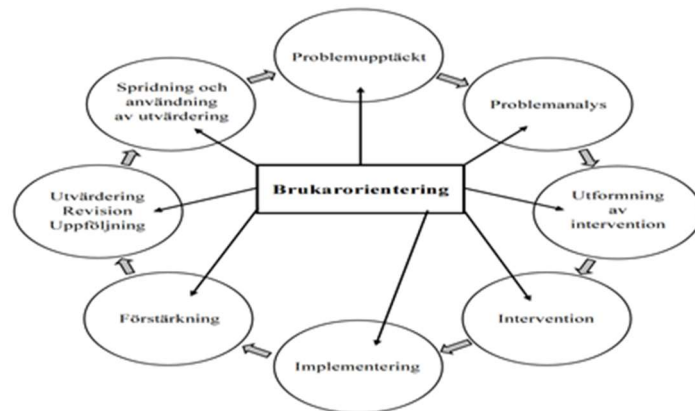
Brukarstyrning

- Det offentliga delar ut anslag beroende på hur brukare väljer service (slutprestation)

Albert Hirschman: Exit, Voice and Loyalty (Sorti, protest och lojalitet)

42

Brukarorientering och policysnurren

u

Slutprestationer

Brukarnas utvärdering av rådgivning kan handla om:

- söker arbete
- skaffar sig bostad
- utbildar sig
- sköter sin hälsa
- planerar den egna ekonomin
- minskar missbruk
- sköter ett havandeskap
- uppfostrar barn
- lever ihop i familj
- hanterar en skilsmässa
- söker andra bidrag (Julkunen 1995:51f.)

34

Slutprestationer

Brukarna kan också tillfrågas om:

arbetsförmedling och arbetsgivare
läkare
sjukhus
vårdinstitutioner
rehabiliteringsinstitutioner
barninstitutioner
eftervård för kriminella
polisen
försäkringskassan
dagvården
hemhjälpen
konsulter (Julkunen 1995:53f.).

45

Brukarutvärdering av process fram till slutprestationer

- * Tillgänglighet. Socialkontorets öppettider.
Telefontider. Köer för samtal?
Lokaler på många platser?
"One-stop shopping"
- * Bemötande. Engagemang, trevlighet, värdighet.
Charmkurser.
Avspänd samtalsituation?
- * Handläggningstider
- * Rättssäkerhet. Lika fall behandlas lika.
 - Diskriminering, ras, kön, språk, religion, region
 - Inte gynna släkt, kompisar, partikamrater

SWOT-SCHEMAT

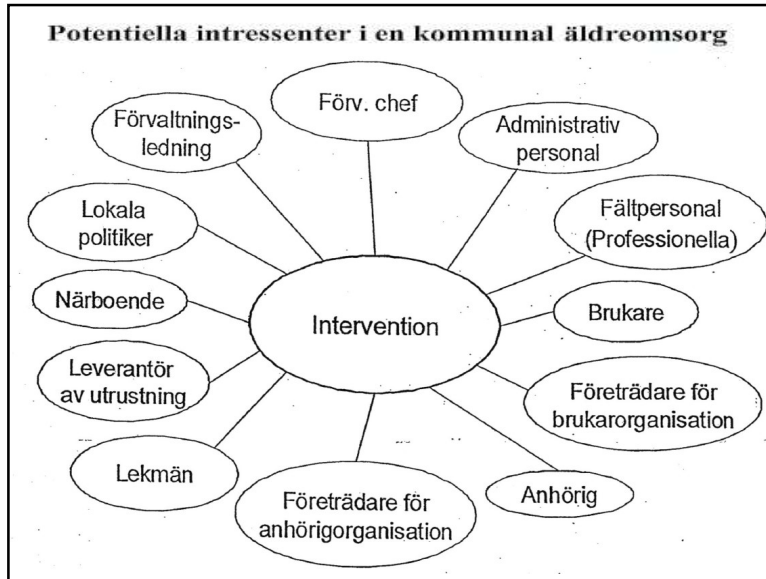
DISPONERA BRUKARNAS SYNPUNKTER ENLIGT DETTA

1. **Strengths = Styrkor? Fördelar?**
2. **Weaknesses = Svagheter? Nackdelar?**
3. **Opportunities = Möjligheter? Förbättringar som kan undanröja svagheter?**
4. **Threats = Hot? Vad skulle kunna gå snett med styrkorna om ingenting görs?**

47

Åtta argument för brukarorientering 300dpi

- Argument för brukarorientering
1. Insatsanpassning
 2. Maktutjämning
 3. Effektivitet
 4. Legitimitet
 5. Medborgarfostran
 6. Expressivitet
 7. Hjälptill-självhjälp
 8. Metod

Vem är intressent (eng. stakeholder)?

En intressent är en *berörd*

En berörd har delägarskap i utvärderad intervention (= "äger delvis frågan")

Delägarskap kan avse

- 1 Pengar**
- 2 Status**
- 3 Makt**
- 4 Rykte**
- 5 Anseende hos kolleger och allmänhet**
- 6 Chans**
- 7 Möjlighet till avancemang**

Intressentmodellen: drivs av teori om legitim representation av berörda

50

Intressentutvärdering: enkel & kvalificerad

1 Enkel intressentutvärdering

Intressenterna tillfrågas om nöjdhet med interventionen och dess delar

Ingen interaktion mellan intressenter

Utvärderaren redovisar grupp för grupp

Utvärderaren redovisar gm att göra viss sammanvägning

51

Intressentutvärdering: enkel & kvalificerad

2 Kvalificerad intressentutvärdering

Intressenterna bestämmer värderingskriterier och dimensioner i interventionen som ska utvärderas

Intressenterna beskriver interventionen samt bedömer den utifrån egna värderingskriterier

Dialog och deliberation mellan intressentgrupper i syfte att nå en gemensam tolkning och värdering

52

Intressentutvärdering: förtjänster

1 Demokratiargumentet

Intressenternas deltagande, dryftande och diskuterande kompletterar och stärker representativ demokrati som inflytande genom allmänna val

2 Kunskapsargumentet

Intressenter vet mkt om interventionen
Bieffekter
Implementeringsbarriärer
Samspel med andra interventioner

53

Intressentutvärdering: förtjänster

3 Användningsargumentet

Ökar användning gm att

- a) Frågor ställs som berörda finner relevanta
- b) Deltagande ger legitimitet åt utv-s resultat

4 Bedömningsargumentet

Om mål inte är balanserade mot varandra i förväg
Om oförutsedda bieffekter uppstår vilka ju inte kan vara målsatta i förväg
Intressentmodellen här lösning ex post

5 Samförståndsargumentet

Skapar enighet kring hur interventionen fungerar och ska värderas samt rekommendationer om framtiden

54

Intressentutvärdering: nackdelar (olämpor)

1 Diffus avgränsning av berörda

Vem är berörd? Otydligt i modellen

2 Likställer alla intressenter

Kålsupparargumentet

3 Otydlig till representativ demokrati

Måste verka inom ramar uppsatta av representativ demokrati och demos

4 Opraktisk och kostsam

Många intressenter. Omständligt. Tidsödande. Dyrt

5 Pragmatisk uppfattning om sanning?

Sanning kan bli användbarhet, nytta, accepterbarhet. Detta är också poängen för en del metodologer

55

Självvärdering - extern bedömning (Kvalitetssäkring)

Självvärdering — extern bedömning
Självutvärdering — kollega-bedömning

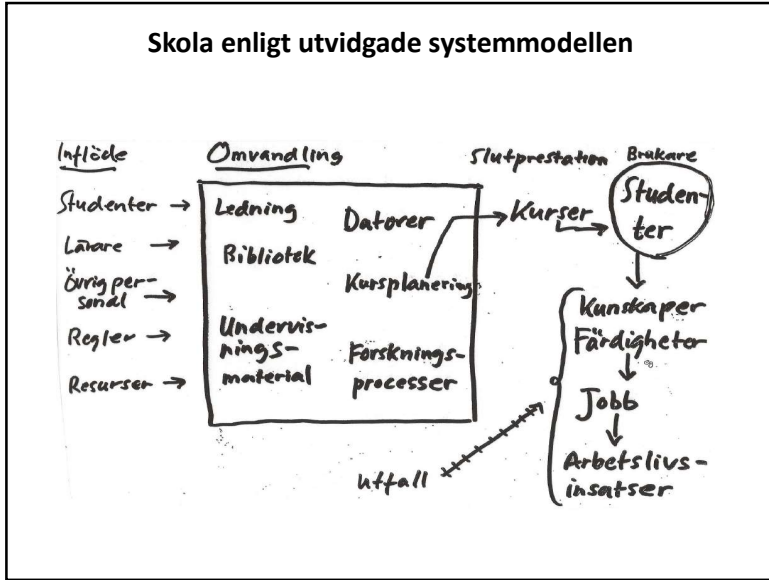
Utvärdering
för kvalitetsutveckling

En vägledning för universitet och högskolor

Karl-Axel Nilsson och Herb R. Kells

Boken kan beställas från:
Fritzes, 106 47 Stockholm,
tel: 08 - 690 90 90, fax: 08 - 20 50 211

Stockholm Kanslersämbetet 1995
numera Högskoleverket

Ekonomiska modeller

1 Produktivitet = inre effektivitet

Värde av slutprestation
 Kostnader (att få fram denna slutprest)

Värde av delprestation
 Kostnader (att få fram denna delprest)

58

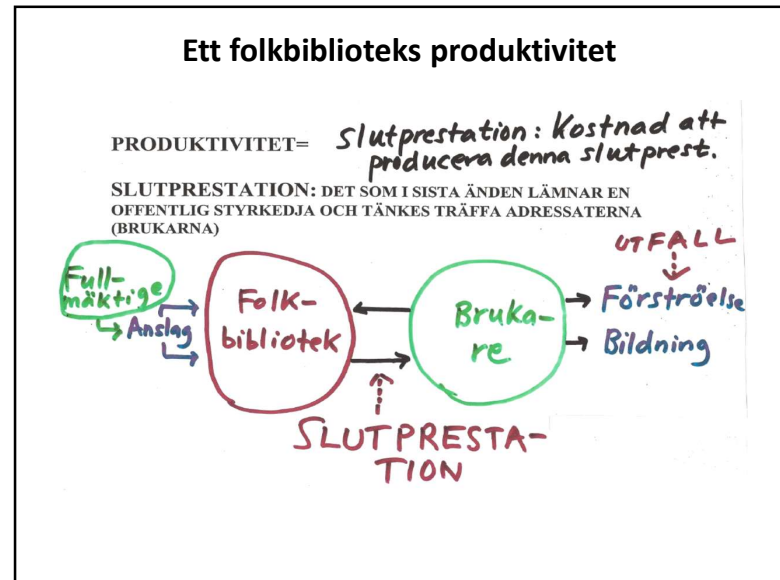
Ekonomiska modeller

2 Effektivitet (Efficiency) = yttre effektivitet

Värde av effekt på utfallsnivå
 Kostnader (att få fram denna utf.effekt)

2.1. Kostnads-intäktsanalys (cost/benefit)
 Effekt i kronor: kostnader i kronor

2.2. Kostnadseffektivitet (cost/effectiveness)
 Effekt i fysiska termer: kostnader i kronor

Ett folkbiblioteks produktivitet

Boklån som indikator på slutprestation

$\frac{\text{Antalet boklån}}{\text{Kostnader}} = \text{Kostnadsproduktivitet}$

Boklån 30-50% lånar böcker

Läser dagstidningar
 Refenslitteratur
 Lyssna på musik
 Utställningar

Bibliotekens förväntningsvärde

- Hur skall boklån viktas mot annat?
- Kvalitet på utlånade böcker

Kostnader: är inte uppdelade på boklån

Ett folkbiblioteks produktivitet

PRODUKTIVITET= Slutprestation: Kostnad att producera denna slutprest.

SLUTPRESTATION: DET SOM I SISTA ÄNDEN LÄMNAR EN OFFENTLIG STYRKEDJA OCH TÄNKES TRÄFFA ADRESSATERNA (BRUKARNA)

Ett folkbiblioteks produktivitet

Boklån mäter inte det man vill mäta. Vad man vill veta är

- 1) Läsandet
- 2) Läsupplevelser $\begin{cases} \text{Bildning} \\ \text{Förströelse} \end{cases}$

Man lånar, ställer i hyllan hemma, lämnar till baka olästa

